

HC 5, 13-12-2017, Inleiding Rechtssociologie

Vandaag: wat zijn de effecten van een vonnis?

Wat komt er in de praktijk terecht van het oordeel van de rechter? Wat gebeurt er na afloop van de procedure? Wat kan empirisch onderzoek ons vertellen over de naleving van een vonnis? Hier hebben we nauwelijks een antwoord op.

Van Koppen & Malsch (1991)

Onderzoek van Van Koppen & Malsch (1991). Wat komt er terecht van civiele zaken in de rechtbanken? Na 3 jaar hebben ze partijen gebeld en gevraagd wat er in de afgelopen drie jaar is gebeurd. Wordt de uitspraak van de rechter nageleefd? 43% van de zaken wordt na drie jaar volledig nageleefd. Dit is dus minder dan de helft. Het onderzoek is nog een keer gedaan door Eshuis (2009). Precies hetzelfde onderzoek is gedaan. Toen werd 70% van de zaken nageleefd. In 2009 werden niet precies dezelfde onderzocht als in 1991. In 2009 werd ook gekeken naar de naleving van schikkingen, dit was in 1991 niet zo. Wanneer het onderzoek nog een keer wordt gedaan met exact dezelfde zaken. Dan wordt in 2009 50% van de zaken na drie jaar nageleefd. Geen groot verschil met onderzoek uit 1991. Het is dus geen toevalstreffer dat ongeveer 50% van de zaken wordt nageleefd. Hoe komt dat? Hoe kun je dat vanuit rechtssociologisch perspectief verklaren?

Aubert, Macaulay, Moore, Ellickson

Wetten worden niet automatisch nageleefd, het effect van de wet wordt bepaald door de sociale context. Wat geldt voor effecten van wetten, geldt ook voor rechterlijke vonnissen. Naleving van wetgeving is niet vanzelfsprekend, dus ook naleving vonnissen is niet vanzelfsprekend. Naleving vonnissen hangt af van sociale context. Verdiepen in kenmerken van partijen, de houding van de rechter, de sociale verhoudingen na afloop van de rechtszaak. In de praktijk gaat het nou eenmaal vaak anders dan hoe de wetgever het is eerste instantie voor ogen had.

Eshuis (2009)

Niet –naleving rechterlijke uitspraken komt onder andere door:

- Partijen kunnen niet altijd naleven: van een kale kip kun je niet plukken. Wanneer partijen bijvoorbeeld geen geld hebben.
- Partijen willen niet altijd naleven. Wanneer ze wel kunnen naleven, maar niet willen naleven.
- Procedurele rechtvaardigheid. Er is een verband tussen voice en naleving. Wanneer partijen meer inspraak hebben in procedure, worden de vonnissen vaker nageleefd.

Naleving rechterlijke uitspraken door burgers

Volledige naleving is zeker niet vanzelfsprekend. Naleving van rechterlijke uitspraken wordt beïnvloed door de sociale context. Ten slotte kan de naleving worden bepaald door de mate van procedurele rechtvaardigheid.

Naleving rechterlijke uitspraken door de overheid

Het is niet altijd vanzelfsprekend dat de overheid de uitspraken naleeft. Hoe kun je dit verklaren met rechtssociologisch onderzoek?

Lipsky (1980)

Onderzoek van Lipsky: je moet het onderzoek op zijn kop zetten, je moet van onderop kijken. Kijken naar degene die de wet uitvoert, niet degene die de wet maakt. Dit zijn: “street level bureaucrats”. Kenmerken: veel direct contact met burger en ze hebben veel feitelijke beleidsruimte. Ze worstelen met spanningen in hun werk. Hoe zij omgaan met spanningen kleurt de inhoud van het beleid uiteindelijk. Dagelijks werk van de street level bureaucrats:

- Gebrek aan middelen: vraag is groter dan het aanbod. Het werk komt nooit af, altijd te weinig tijd.
- Vage doelen: ze weten niet precies wat van hen wordt verwacht en de doelen zijn vaak tegenstrijdig.

- Beoordeling is moeilijk.
- Onvrijwillige klanten.

Ze doen aan aanpassingsstrategieën om met moeilijke klanten om te gaan:

- Zuinig met informatie. Kennis is macht.
- Screening: klanten tegenhouden. Of delegeren aan een andere collega.
- Rubber-stamping: het oordeel van een collega overnemen.
- Psychologische kosten opvoeren. Druk opvoeren of pijnlijke vragen stellen.

De routines van de man achter het loket bepalen uiteindelijk de inhoud van het beleid. Optelsom van aanpassingsstrategieën bepalen hoe het beleid eruit gaat zien. Het werkelijke beleid wordt niet bepaald door de centrale overheid, maar krijgt vorm in de dagelijkse werkzaamheden van ambtenaren. Waarom de ene rechtelijke uitspraak wel wordt nageleefd en de ander niet, hangt af van de aanpassingsstrategieën. Ambtenaren bepalen het effect van de rechtelijke uitspraken.

Semi-autonome sociale velden

Of een uitspraak van de rechter door de overheid wordt nageleefd wordt ook beïnvloed door de sociale context. Semi-autonome sociale velden. Twee functionele kenmerken:

- Regels/normen maken
- Regels/normen handhaven

Ze zijn op zekere hoogte autonoom, maar ze zijn semi-autonoom omdat ze deels zijn onderworpen aan regulerende invloeden van buitenaf. Regels van buitenaf hebben maar beperkte invloed op semi-autonoom sociaal veld. Lees het stuk van Sally Moore. Ook de lagere overheid kan gekwalificeerd worden als een semi-autonoom sociaal veld.

Kagan (1978)

Hoe gaan ambtenaren in dagelijks leven om met de regels? De manier waarop ambtenaren met regels om gaan in de praktijk is een optelsom van twee factoren:

- Mate waarin men nadruk legt op oriëntatie formele regels.
- Mate waarin men nadruk legt op oriëntatie op doeleinden van de organisatie.

Soms nadruk op één, soms nadruk op ander, soms ook mixen. Uitkomst leidt tot verschillende stijlen van ambtelijke regeltoepassing. Vier verschillende stijlen van ambtelijke regeltoepassing.

- Quasi rechtelijke regeltoepassing: balans tussen formele regels en regels van eigen organisatie.
- Legalistische regeltoepassing: ambtenaren passen de regels mechanisch toe. Regel is regel.
- Ongeoorloofde beleidsvrijheid: selectief toepassen van de regels en nadruk leggen op eigen regels van de organisatie. Dit is het spiegelbeeld van de legalistische regeltoepassing.
- Opportunistische ontwijking van regeltoepassing: ontwijken van de regeltoepassing.

Hoe komt het dat organisaties verschillende stijlen toepassen? Waar wordt dat door bepaald?

- Taakopvatting ambtenaren: ziet de ambtenaar zich als hulpverlener of als regeltoepasser?
- Organisatie en cultuur van de uitvoering? Wat voor soort mensen werken er in een organisatie?
- Juridische context: de ene wet biedt veel ruimte, terwijl de andere wet niet veel ruimte biedt.
- Politieke context

Bovenstaande factoren bepalen hoe wordt omgegaan met rechtelijke uitspraken.

Doorwerking van rechtelijke uitspraken

Heeft rechtelijke uitspraak invloed op beleid in de toekomst? Doorwerking is de mate waarin de in het oordeel van de rechter vervatte norm door het bestuursorgaan wordt overgenomen in zijn (uitvoerings)beleid of praktijk van regeltoepassing. Onderzoek van Hertogh (1997). Wat gebeurt er met de uitspraak van de rechter? Besluitvormingsproces kan je onderverdelen in drie fases:

1. Informatie-fase: hoe luidt de uitspraak? Gaat erom wat er met de uitspraak moet gebeuren.
2. Transformatie-fase: wat betekent de uitspraak voor onze organisatie? Is het uitvoerbaar door ons?
3. Verwerkings-fase: wat doen we nu verder met de uitspraak?

Binnen deze fases kunnen echter veel barrières zijn. Tijdens de informatie-fase kan het bijvoorbeeld helemaal niet duidelijk zijn wat de rechter wil. Ook tijdens de transformatie- en verwerkingsfase

kunnen er onduidelijkheden zijn ten aanzien van de rechtelijke uitspraak. Naleving uitspraak is dus helemaal niet zo vanzelfsprekend.

Conclusie college: Rechtelijke uitspraak moet in zijn sociale context worden bekeken.